

СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Ольга Рибак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Туган-Барановського, 7, Львів, Україна, UA-79005
olga.rybak@lnu.edu.ua*

Розглянуто сутність поняття «готовність майбутнього вчителя» на основі теоретичних показників: знань, умінь та навичок через показник фаховості працівника освітнього середовища у професійній діяльності. Показано роль роботи вчителя в соціумі, яку розглядають через призму базових цінностей: наукових, культурних, традиційних як великої відповідальності перед суспільством у навчанні молодших школярів; розкрито професіоналізм учителя нового типу в новій українській школі на основі гармонійного розвитку молодшого школяра. На основі проведеного аналізу з'ясовано важливість готовності вчителя початкової школи у роботі з молодшими школярами в початковій ланці освіти. Висвітлено думку про те, що головною метою освіти є всебічно розвинена особистість в аспекті відходження від традиційного навчання до інноваційного. Охарактеризовано можливості різноманітних підходів (компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діалогічного, критеріального, синергетичного) у готовності майбутніх учителів початкової школи. Констатовано важливість підходів у вигляді структурованої системи готовності вчителя на базі неупорядкованого потоку інформації. Поставлено акцент на готовності майбутніх учителів початкових класів через індивідуальну ознаку людини. Наголошено на тому, що готовність вчителя початкової школи сприяє модернізації системи освіти в професійній діяльності у здобувачів закладу початкової освіти. Акцентовано на готовності майбутніх учителів початкових класів через індивідуальну ознаку людини.

Ключові слова: готовність майбутнього вчителя, діалогічний підхід, компетентнісний підхід, критеріальний підхід, особистісно-орієнтований підхід, початкова школа, професіоналізм учителя, професійна діяльність, синергетичний підхід, структурована система.

Постановка проблеми. Нові підходи до підготовки сучасних педагогів містяться у відповідних нормативно-правових актах. До них можна віднести Національну програму «Освіта (Україна XXI ст.)», ЗУ «Про освіту», ЗУ «Про вищу освіту», Національну доктрину освіти, Галузевий стандарт підготовки бакалавра педагогічної освіти і т. д. Визначено, що сама навчальна програма займає другорядне місце порівняно з педагогом у системі факторів активізації

освітнього процесу. Саме учитель повинен виконувати роль організатора необхідних освітніх умов для реалізації основних завдань навчання та виховання в сучасній школі [8, с. 5]. Сучасне освітнє середовище потребує неабияких змін підготовки вчителя початкової школи до професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на актуальність дослідження цінними є наукові розвідки за такими аспектами:

- новій школі – учитель нового типу (Ігнатенко Н.) [4];
- підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій (Комар О.) [6];
- критеріальний підхід до формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій (Варга Л., Мартин Н.) [1];
- структура готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення в навчальному процесі (Ремньова Н.) [10].

Мета і завдання статті. Розкрити на основі теоретичного аналізу структуру готовності вчителя початкової школи до професійної діяльності. Відповідно до мети, визначено такі завдання дослідження:

- з'ясувати роль готовності майбутніх учителів початкової школи на основі теоретичних показників у професійній діяльності;
- детально проаналізувати різноманітні підходи до готовності майбутнього вчителя початкової школи;
- обґрунтувати педагогічну готовність майбутнього вчителя в контексті індивідуальної ознаки людини;
- окреслити діяльність учителя на аксіологічній основі.

Зв'язок роботи з науковими програмами і практичними завданнями визначено розробленням актуальних питань відповідно до науководослідних і навчально-методичних тематик кафедри початкової та дошкільної освіти факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка. Написання роботи за цією темою проводилося шляхом теоретичного осмислення наукових джерел, вивчення навчально-методичного забезпечення освітнього процесу у ЗДО.

Виклад основного матеріалу. Робота вчителя – один з найважливіших видів діяльності в контексті розвитку суспільства конкретної держави. Саме на педагогів соціумом покладається відповідальність за формування базових традиційних, культурних, економічних, політичних, наукових та інших цінностей. З огляду на швидкий суспільний поступ, зміну глобальних орієнтирів, трансформацію підходів до визначення загальнолюдських цінностей, ефективність реалізації основних завдань педагогічної діяльності набуває більш серйозної ваги. В цьому контексті основну увагу приділено до

вдосконалення діяльності учителів початкової школи, адже саме вони формують в учнів базові орієнтири щодо адекватного сприйняття навколишнього світу [7, с. 141].

Формування ключових компетентностей молодшого школяра насамперед залежить від професіоналізму та мотивації учителя, адже навички самоосвіти в даній групі учнів ще слабко розвинуті. Саме в початковій школі учні отримують необхідний досвід в освітній, культурній, громадянській та інших сферах. Відповідно до реформування освітньої системи України на сучасному етапі змінюються підходи до підготовки майбутніх педагогічних працівників [7, с. 142]. Нова українська школа уособлює модернізацію шкільної освіти та становлення вчителя нового типу, який поєднує в своїй роботі професіоналізм та особисті якості, що в синтезі має сприяти гармонійному розвитку особистості молодшого школяра.

Питання модернізації сучасної української освіти породжує безліч підходів та парадигм щодо її реалізації. Так, безліч експертів убачають в основі реформування освіти застосування компетентнісного підходу. Забезпечення впровадження зазначеного підходу дає можливість сформувати в учня системність та цілісність щодо механізмів застосування отриманих навичок і вмінь під час розв'язання певних завдань, навчити школяра комплексно оцінювати навколишнє середовище, комунікувати з оточуючими, знайти своє місце в суспільних відносинах і т. д. Відповідно, компетентнісний підхід є синтезом усіх видів досвіду молодшого школяра. Спеціаліст, який послуговується цим підходом у своїй роботі краще підготовлений до суспільних змін, володіє та вміє користуватися педагогічною свободою, опирається не лише на нормативні приписи, а й здатен брати на себе відповідальність та займатися творчою діяльністю в рамках реалізації головних завдань навчально-виховного процесу. Такий учитель повинен набути необхідного професійного та особистого досвіду в процесі підготовки.

Західні експерти у сфері освіти зазначають, що, беручи до уваги стандарти ЄС, в освітній діяльності потрібно, насамперед, забезпечувати розвиток у школярів молодших класів навичок, досвіду на основі особистісного поступу. Відповідно до цього підручники та навчальні програми для молодшої школи повинні забезпечувати формування у дітей ключових компетентностей. Подібний стан речей зумовлює підвищення рівня професіоналізму педагогічного працівника, яке охоплює як підготовку майбутніх учителів молодших класів, так і їх здатність до самоосвіти, участь у суспільному житті, особистісний, творчий розвиток. За визначенням О. Пометун, компетентнісний підхід у навчання забезпечує формування у школяра ключових умінь та навичок, які є цілісністю досвіду та моделей поведінки дитини, його здатності до навчання тощо [9, с. 80].

Особисто-орієнтований підхід у навчанні є визначенням специфіки особистісного досвіду школяра як основи його індивідуального поступу. Ця парадигма передбачає такі складові до формування технологій освітнього процесу:

- побудова освітніх матеріалів як синтезу сприйняття та досвіду;
- важливість поєднання учнівського досвіду зі змістовим наповненням освітніх програм;
- сприяння перетворенню пізнавальної орієнтації в особисту, а пізнавального досвіду – в цілісний досвід особистості;
- визнання активізації навчального досвіду учня як основи для формування освітніх завдань;
- сприяння учнівській рефлексії щодо одержаних знань, умінь, навичок;
- збільшення багажу навичок учня завдяки отриманню нових знань та емоцій [7, с. 142–143].

Вітчизняні та зарубіжні спеціалісти в галузі педагогіки визначають гуманістичний характер особисто-орієнтованого підходу до освіти, наголошують на необхідності трансформації відносин між учителем та учнями початкової школи на основі застосування моделі «суб'єкт–суб'єкт», а не «суб'єкт–об'єкт» [9, с. 81].

Науковці Л. Варга та Н. Мартин [1, с. 113] у своєму дослідженні акцентують увагу на критеріальному підході до формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій. У їхньому дослідженні критерій – це потреби підвищення якості освіти й вимоги до кваліфікації спеціаліста. Дослідники виділяють такі критерії: ціннісний, особистісний, мовленнєвий, інтерактивний.

З погляду Н. Ремньова [10, с. 286] варто зазначити, що дослідниця виділяє чотири структурні компоненти готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування технологій розвитку критичного мислення в освітньому процесі: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-корекційний. З точки зору дослідниці впливає, що усі ці компоненти свідчать про спроможність майбутнього вчителя до розв'язання завдань навчання та виховання молодших школярів в умовах НУШ.

Отже, у рамках колишніх підходів до сутності шкільної освіти дитина є своєрідним об'єктом навичок, знань. Особистісно-орієнтована парадигма освітнього процесу визначає школяра як суб'єкт освіти, який пізнає навколишній світ на основі власного досвіду, що сприяє формуванню в нього необхідних компетентностей. Подібна ситуація зумовлює зміну векторів підготовки майбутніх педагогів. На думку І. Бех, у рамках зазначеного підходу педагог є не просто інструментом реалізації вже існуючих методик та приписів, а й самостійним учасником навчального процесу. Такий учитель

повинен бути творчою особистістю, мотивованим та досвідченим працівником [8, с. 5].

У сучасній педагогічній практиці активно досліджуються питання, пов'язані з недоліками в професійній діяльності вчителя, втратою нею ціннісних орієнтирів. У наш час отримала розвиток нова галузь педагогіки – педагогічна аксіологія, що обґрунтовується дослідниками як нова парадигма освіти, в якій ціннісний базис гармонійно поєднує теоретичну і практичну складові науки. Вчені наголошують, що ефективний розвиток особистості учня можливий лише за умови конструювання адекватної стратегії діяльності вчителя на аксіологічній основі. І ця діяльність повинна характеризуватись особистісно-ціннісним змістом і набуттям досвіду «Педагогічні цінності, – як слушно наголошує О. Отич, – це найважливіші орієнтири діяльності вчителя, що визначають напрями його соціальної й професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей» [9, с. 82].

Діалогічні підходи модернізації української освіти були предметом досліджень С. Черепанова, С. Шеїна та інших вітчизняних експертів. На їхню думку, реформування системи освіти повинне ґрунтуватися на взаємовідносинах дитини, педагога, суспільних інститутів, державних установ на основі діалогу [9, с. 92]. Такий підхід підвищуватиме рівень комунікації в науковому, виховному, традиційному, культурному напрямках між дорослим та підростаючим поколіннями. Діалог як основа комунікації визначається специфікою підсумків взаємовідносин між його учасниками. Одним з основних типів діалогічного спілкування є робота вчителя [12, с. 14].

Доволі популярним у контексті реформування освітньої системи на сучасному етапі є так званий «синергетичний підхід». З огляду на цей підхід учитель повинен мати відповідне мислення, він повинен базувати власне існування на основі цілісності, визначати шляхи власної самоідентифікації і т. д. Синергетичний підхід підвищує інтелектуальний та культурний рівень розвитку особистості. Відповідно, малі енергетичні виплески допомагають людині систематизувати загальнолюдський енергетичний потік інформації [11, с. 95]. Утім, синергетичний викладач повинен забезпечувати розвиток компетентностей вихованця у вигляді структурованої системи на базі невпорядкованого потоку інформації.

Отже, дослідження основних підходів до оновлення освітньої системи дають змогу засвідчити, що в їх центрі є учнівські компетентності, які формуються на основі отриманого в процесі навчання досвіду. Так, у компетентнісній парадигмі – це синтез когнітивного, предметно-практичного та особистого досвіду; в культурологічній – це єдність основних видів досвіду, освоєння якого забезпечує соціокультурний прогрес, у проективно-естетичній – сходження від індивідуального до духовно-практичного досвіду

людства; в особистісно-орієнтованій – це особистий досвід як особливий компонент змісту освіти тощо [11, с. 99–100].

Модернізація системи освіти зумовлює звернення уваги спеціалістів на пошук рішень у контексті проблематики фундаментальних цінностей, демократизації освіти, антропоцентризму тощо. Всебічно розвинута людина – головна мета освіти. Навчально-виховний процес дає можливість будуватися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, діалогу між учасниками освітнього процесу. Нові суспільні виклики потребують упровадження нових освітніх технологій, які повинні ґрунтуватися базуватися на принципах демократії та гуманізму, бути орієнтованими на проблемно-діяльнісний тип взаємодії між виховником та вихованцем. Поступово традиційні технології навчання починають замінятися новітніми. До найбільш ефективних із них варто віднести інтерактивні технології [6, с. 33].

На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти вона потребує модернізації існуючих фахових компетентностей, оптимізації елементів педагогічної роботи, забезпечення використання творчих навичок майбутніми вчителями нової української школи. Професія вчителя початкових класів наближена до мистецтва та містить широкі можливості для творчої реалізації особистості педагога. Професійна підготовка потребує від студентів не лише потужної системи знань у галузі психолого-педагогічних, фундаментальних, професійно орієнтованих дисциплін і методичних умінь, а й вияву особистісних якостей. Учитель, що володіє високим рівнем індивідуально-творчої продуктивності, може віднайти власний стиль у розв'язанні педагогічних ситуацій, володіє унікальними методами і прийомами, підходами до кожної дитини, здатний досягати високих результатів у сфері професійної діяльності у галузі початкової освіти [2, с. 59].

Демократичне освітнє середовище вимагає підготовки вчителя, спроможного відходити від загальноприйнятих форм і методів роботи з учнями і, в той же час, бути готовим сприймати й екстраполювати новий педагогічний досвід, нові технології, форми і методи роботи у свою професійну діяльність. Державна освітня політика сприяє єдності освіти і науки, про що йдеться і в багатьох вітчизняних нормативно-правових актах у сфері освіти. Аналіз широкого кола різних джерел показав, що в педагогічній науці приділено значну увагу проблемі фахової підготовки майбутнього вчителя, у тім числі формуванню в нього умінь володіння інноваційними технологіями, інтерактивною зокрема [3, с. 138].

Реалізація процесу формування ключових компетентностей зумовлює активні застосування інтерактивних технологій навчання. В цьому процесі педагог повинен послуговуватися конкретними методичними рекомендаціями. Саме визначені методики дають можливість реалізувати

інтерактивне навчання. Навчальні методи формуються під впливом суспільних, освітніх, культурних, політичних трансформацій. Соціально-економічні зміни приводять до модернізації закладів освіти, змістової основи навчально-виховного процесу, теоретичних підходів до підготовки майбутніх педагогічних працівників, інструментів комунікації з учнями. Традиційні підходи до освітнього процесу доповнюються, а з часом і замінюються інноваційними.

З огляду на вищезазначені тези, можна припустити, що педагогічна готовність майбутніх учителів початкових класів є індивідуальною ознакою людини, для якої характерні:

- вміння самостійно інтегрувати отримані компетенції в освітній процес;
- потяг до самореалізації та самовдосконалення;
- постійне підвищення власних компетентностей;
- дослідження та практичне застосування новітніх педагогічних методів, концепцій, підходів;
- фахова готовність до майбутньої діяльності.

Дослідження питання професійної діяльності педагогічного працівника дає змогу визначити взаємні зв'язки між підготовкою майбутнього вчителя до роботи та рівнем його готовності до неї. Відповідно, від підготовки майбутнього педагога залежить формування готовності до роботи. Своєю чергою, готовність педагога виражає ступінь засвоєння вчителем теоретичних знань, умінь та навичок і є показником фаховості працівника. Перевірити рівень готовності викладача можливо лише в процесі аналізу його діяльності під час реалізації завдань освітнього процесу в шкільному закладі. Діяльність педагогічного працівника – це, водночас, мета підготовки та механізм її модернізації [4, с. 10].

Характерні особливості неоднорідних підходів до визначення сутності поняття готовності майбутнього вчителя свідчать про їх взаємну доповнюваність, а не про існування теоретичних складнощів формувань. Подібний стан речей дає змогу підвищити рівень усвідомлення складності досліджуваного поняття, визначення готовності як психологічного та педагогічного феномену.

Вибір підходу до аналізу готовності майбутнього педагогічного працівника зумовлений сферою освітньої діяльності. До того ж, цей процес зумовлений дослідженням рівня готовності на різноманітних ступенях психіки, що відповідають за поведінку людини. До цих ступенів варто віднести регуляцію суспільної діяльності, фізіологічні процеси, залучення до певного виду роботи [5, с. 5].

Висновки. Отже, процес створення готовності майбутніх учителів до реалізації навчання в початковій школі повинні особистісний та діяльнісний

характер. Так, майбутні педагогічні працівники мають володіти комплексним баченням мети, завдань, особливостей власної діяльності. Адже застосування різноманітних підходів та їх подальше впровадження в освітній процес під час навчальних занять у початковій школі можливе саме під час безпосереднього виконання власних професійних обов'язків, застосовуючи складові елементи під час підготовки відповідних уроків, у ході комунікації зі здобувачами освіти. Тільки на основі теоретичних і практичних знань готовність майбутнього вчителя початкової школи набуде ціннісних орієнтирів у професійній діяльності.

1. *Варга Л. І., Мартин Н. М.* Критеріальний підхід до формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами інтерактивних технологій. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: зб. наук. праць / ред. кол.: Пазюра Н. В. (гол. ред.) та ін. – Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. Т. 6. № 1. С. 110–114.

2. *Васильєва О. С., Оверчук І. В.* Нотатки про американську школу. Учитель, 1999. № 3–4. С. 59.

3. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх вчителів: монографія. Київ: Наук. світ, 2003. С. 138–140.

4. *Ігнатенко Н. В.* Новій школі – учитель нового типу. Рідна школа, 2002. № 7. С. 10–11.

5. *Комар О. А.* Інтерактивні технології – технології співпраці. Початкова школа, 2004. № 9. С. 5–7.

6. *Комар О. А.* Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти. Монографія. Умань: РВЦ «Софія», 2008. С. 33–35.

7. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посібник. Київ: Вид-во А.С.К., 2003. С. 140–143.

8. *Побірченко Н. С.* Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти. Київ: 2003. № 3. С. 3–5.

9. *Пуховська Л. П.* Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності. Київ: Вища школа, 1997. С. 80–82.

10. *Ремньова Н. Ю.* Структура готовності майбутніх учителів початкової школи до застосування технології розвитку критичного мислення в навчальному процесі. Режим доступу: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Zbirnik-tez-dopovidej-konferentsiyi_Reforma-osviti-v-Ukrayini-2020.pdf

11. *Старєва А. М.* Аналіз стратегій розвитку закордонного досвіду професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів. Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: Збірник наукових праць. Миколаїв : МДУ, 2003. Вип. 5. С. 92–100.

12. *Старєва А. М.* Роль педагогічної практики в підготовці студентів до реалізації особистісно-орієнтованого навчання. Технології неперервної освіти: проблеми, досвід, перспективи розвитку. Миколаїв : МФ НаУКМА, 2002. С. 14.

Стаття: надійшла до редколегії 29.03.2022

доопрацьована 02.04.2022

прийнята до друку 12.04.2022

THE STRUCTURE OF THE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY: THEORETICAL ANALYSIS

Olga Rybak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA-79005
olga.rybak@lnu.edu.ua*

The article substantiates the essence of the concept of “the future teacher’s readiness” on the basis of theoretical indicators: knowledge, skills and abilities through the indicator of the educational employee’s professionalism in professional activity. It presents the role of the teacher’s work in the society, which is considered through the prism of basic values: scientific, cultural, and traditional as a great responsibility to the society for the quality education of primary school children. The professionalism of a new type of teachers in the new Ukrainian school which is based on the harmonious development of the junior school student is revealed. It is argued that the readiness of primary school teachers to work with younger students in primary education is of great importance. The opinion is highlighted that the main goal of education is a comprehensively developed personality in the aspect of moving from traditional to innovative learning. Various approaches (competence, personality-oriented, dialogical, criterion, synergetic) are used to develop the future primary school teachers’ readiness. The importance of these approaches is presented in the form of a structured system of the teacher’s readiness based on a disordered flow of information. Emphasis is placed on the readiness of the future primary school teachers through individual characteristics. It is stated that the readiness of the primary school teachers contributes to the modernization of the education system of the primary school children.

Keywords: future teacher’s readiness, dialogical approach, competence approach, criterion approach, personality-oriented approach, primary school, teacher professionalism, professional activity, synergetic approach, structured system.